

Verslag van de waterwildtellingen uit het seizoen 1963/1964

Door W. A. Weyland

(Mededeling van het Instituut voor toegepast biologisch
Onderzoek in de Natuur, Itbon, Kemperbergerweg 11, Arnhem)

Voor de eerste maal verschijnt er een verslag met de resultaten van de tellingen uit een voorgaand seizoen. Wanneer u straks de cijfers ziet dan is het mogelijk dat u zegt: „Wat vallen die aantallen mij tegen”. Inderdaad zijn de getelde aantallen klein in vergelijking met de aantallen, die er werkelijk in Nederland moeten voorkomen. Zoals echter de heer Eygenraam in een vorige mededeling heeft besproken, is het onmogelijk al het waterwild in Nederland op één dag te tellen, hoe interessant het overigens zou zijn de juiste aantallen te weten.

Waar het om gaat bij de tellingen is de vraag: Gaat de stand voor- of achteruit? Wanneer dit laatste het geval is dan moet bij een blijvende vermindering de oorzaak ervan worden opgespoord. Door het nemen van beschermende maatregelen kan dan aan de daling mogelijk een einde worden gemaakt. Om nu te kunnen beoordelen of er schommelingen in de populatiedichtheid plaats vinden is het nodig dat er een voldoende aantal representatieve gebieden regelmatig wordt geteld. Met de verzamelde gegevens kan dan toch een betrouwbaar beeld van het wel en wee van onze waterwildstand worden gevormd. Eenden en ganzesoorten ondernemen jaarlijks tochten waardoor zij vele landen van Europa passeren. Het is daarom belangrijk dat tellingen in alle landen wordt verricht en wel op dezelfde data. Dan krijgt men een overzicht van de gehele waterwildbevolking van Europa.

De getelde gebieden

Tot nu toe ontvingen wij voor het seizoen 1963/'64 uit 100 gebieden serieën/of incidentele tellingen. Deze gebieden liggen over geheel Nederland

verspreid. Er worden stadsparken, polders, meren, plassen, rivieren, waddenzeekust enz. geteld. Het is jammer dat wij in Groningen, Friesland en Zeeland eigenlijk nog niet over voldoende telgebieden beschikken. Want hoe meer gegevens er zijn hoe meer een verslag aan waarde wint. Naar het zich laat aanzien zal in het seizoen 1964/65 hier enige verandering in komen, want onze medewerkersorganisatie kon met een twintigtal personen worden uitgebreid.

Van de hiervolgende gebieden ontvingen wij gegevens.

i = incidentele waarnemeningen

s = serietellingen

1. Amsterdamse bos.	s
2. Anjum (Fr.) Polders „De Bant” en „de Kolken”.	i
3. Anna Jacomina- en Deeneplaat + verbindingsdam (Biesbosch).	i
4. Arnhem (plassen bij de vuilstortplaats).	i
5. Beesterzwaag (Fr.) Ganzenpleisterplaats.	i
6. Blokslootpolder bij Joure (Fr.).	i
7. Braakman (gem. Hoek en Biervliet).	s
8. Brielse meer bij Brielle.	s
9. Broekhoven (Put van, Weipoort).	s
10. Bijlandse waard en Oude Waal (Herwen en Aerdt).	s
11. „Cromstrijen” (Ambachtshoerlijkheid, gem. Numansdorp).	s
12. Delft (Stad en omgeving).	s
13. Dommel (tussen Vught en 's-Hertogenbosch).	i
14. Dordrecht (Eiland van).	s
15. Drijvers Vogelweid „De Bol” (Texel).	s
16. Dijkmanshuizen (Texel).	s
17. Dijkwater (gem. Duiveland).	s
18. Eendrachtspolder (Texel).	i
19. Gaastburen bij „Oude Mirdum (Fr.)	i
20. „De Grote Moost” (gem. Nederweert, Heythuizen).	s
21. Goeree (Stad aan 't Haringvliet en Den Bommel).	i
22. Hellevoetsluis (Buitendijkse gronden).	i
23. Kanaal van Sas van Gent-Terneuzen.	s
24. Kekerdomse waard bij Nijmegen.	s
25. Ketelmeer.	s
26. Koperbergpolder (gem. Willemsdorp-Dubeldam).	s
27. Koudekerkse inlagen (Westerschouwen Zld.).	s
28. Lauwmansven (Vlodrop L.).	s
29. Lek van Bakkerswaal — Schoonhoven — de Bol.	s
30. Lelystad (Havens bij L.).	s
31. Lemmer (Fr.) Grote Brekken.	i
32. Lieropse en Stabrechtse heide (gem. Someren, Mierlo, Heeze, Geldrop).	s
33. Linde gem. Westellingewerf.	s
34. Merken, Zwet en Poel (gem. Jisp en Wormer).	i
35. Moerdijkbrug-Roode Vaart (Slikken bij de brug, gem. Moerdijk en Klundert).	s
36. Nieuwkoopse Plassen.	s
37. Nieuwe Merwede van Gorinchem — de Kop van het Land.	i
38. Norg (Dr. Vloelvelden).	s
39. O. Flevoland vanaf de Knardijk.	s
40. Oranjekom en N.O. Kanaal (A.W. duinen).	s
41. Oude Waal bij Nijmegen.	s
42. Ouwerkerk (gem. Duiveland).	s
43. de „Grote Peel” (gem. Nederweert en Asten).	s
44. Piaam (Fr. Kooiwaard).	i
45. De Pluimpot (gem. St. Maartensdijk).	s
46. Putting (Hengstdijk Zld.).	s
47. Rammekenshoek (gem. Ritthem).	s
48. Reeuwijkse Plassen.	s

49.	Renkum (Gld. Noordberg).	s
50.	Rottmeren (gem. Bleyswijk/Zevenhuizen).	s
51.	Scheelhoek e.o. (gem. Stellendam).	s
52.	Schelphoek (Schouwen Zld.).	s
53.	„de Schorren” Texel.	s
54.	Sloe (Westelijk gedeelte, Zld.).	s
55.	Sloterplas (Amsterdam).	s
56.	Smilde (Dr.), Vloeiervelden.	s
57.	Snekermeer.	s
58.	Sonsbeek en Zijpendaal (Arnhem).	s
59.	Veerse Meer.	s
60.	Veluwemeer Noord.	s
61.	Veluwemeer Zuid.	s, i
62.	Ventjagersplaat (gem. Ooltgensplaat).	s
63.	Verdronken land van Saaftinge (Zld.).	s
64.	Verversingskanaal ('s-Gravenhage).	s
65.	Vollenhovense meer (gem. Vollenhove).	i
66.	Waddenzee (Simonszand).	i
67.	Wevers en Flauwers inlagen (Schouwen Zld.).	s
68.	Westerschouwense inlagen (Zld.).	s
69.	Willemstad (N.B. Buitendijkse graslanden en slikken).	s, i
70.	IJpolder (Amsterdam-W.).	i
71.	IJsselmeerkust van Amsterdam—Monnickendam.	s
72.	„ van de Eemmond—grens gem. Huizen.	s
73.	„ voor Gaast (Fr.).	i
74.	„ voor Harderwijk.	s
75.	„ bij het „Hondenest” (gem. Gaasterland).	i
76.	„ van Hoorn—Etersheim.	i
77.	„ van Horlo—Weisteeg (Ermelo Gld.).	s
78.	„ van Huizen (pier)—gemeente grens.	s
79.	„ van Kamperhoek—Lelystad (O. Fl.).	s
80.	„ vanaf de Knardijk.	s, i
81.	„ voor de Makkumerwaard.	i
82.	„ van de Makkumerwaard—Afsluitdijk.	i
83.	„ vanaf de Markerwaardijk bij Lelystad.	s
84.	„ bij de „Mokkebank” (gem. Gaasterland).	i
85.	„ van Molkwerum—Hindeloopen (Fr.).	i
86.	„ van Muiden—Diemen.	s
87.	„ van Muiderberg—Oud Valkeveen.	s
88.	„ van Nijkerk—Spakenburg (toekomstig Z. Flevoland).	i
89.	„ van Nijkerk—grens provincie Utrecht.	s
90.	„ bij de „Rode Klif” (gem. Hemulumer Oldephaert Fr.).	i
91.	„ bij het „Rijsterbos” (gem. Gaasterland).	i
92.	„ van Schellinkhout—Enkhuizen.	i
93.	„ bij de „Steile Bank” (gem. Hemulumer Oldephaert Fr.).	i
94.	„ voor Tacozijl (gem. Lemsterland Fr.).	i
95.	„ voor de Workumerwaard (Fr.).	i
96.	„ vanaf de Wieringermeerdijk.	i
97.	„de Zoom” (gem. Nederweert Heythuizen).	s
98.	Zuid Maartensgat (gem. Willemsdorp en Dubbeldam).	s
99.	Zuiderpark ('s-Gravenhage).	s
100.	Zwarte Meer (gem. Kampen en Genemuiden).	s

In 58 gebieden is gedurende het gehele seizoen één of tweemaal per maand geteld. Deze tellingen zijn in het verslag verwerkt. De onvolledige telseries en incidentele tellingen kunnen bij de definitieve bewerking een waardevolle aanvulling geven en zullen dan ook zeker worden gebruikt.

De teldata

De internationale teldata waren in 1963/64 15 september, 13 oktober, 17

november, 15 december, 12 januari, 16 februari en 15 maart.

Bovendien waren nog 8 nationale teldagen vastgesteld. Omdat niet alle tellers tweemaal per maand konden tellen worden in dit verslag voornamelijk de aantallen genoemd die op de internationale teldagen in de gebieden betrekking hebben. Bij de definitieve bewerking zullen deze tellingen worden ingevoegd.

De gegevens

De resultaten hebben betrekking op 5 groepen, t.w.

- a. Zwemeenden
- b. Duikeenden
- c. Zwanen
- d. Overige soorten.
- e. Ganzen.

De ganzen worden slechts terloops besproken omdat de eisen die de ganzen aan hun overwinteringsgebieden stellen veelal verschillend van die der eendensoorten zijn.

Veel ganzenpleisterplaatsen worden dan ook niet regelmatig door ander waterwild bezocht. De ganzentellingen in Nederland worden onder auspiciën van het RIVON gehouden en door dit instituut zullen ook de gegevens die worden verzameld tijdens de waterwildtellingen, worden bewerkt en gepubliceerd.

a. De zwemeenden

Tabel 1. Overzicht van de telresultaten van 58 Nederlandse gebieden op de internationale teldata.

soort/datum	1963				1964		
	15-9	13-10	17-11	15-12	12-1	16-2	15-3
<i>wilde eend</i>	46.852	29.945	29.416	29.183	33.622	18.926	8.949
<i>wintertaling</i>	17.343	16.686	12.817	5.930	4.050	2.640	3.553
<i>zomertaling</i>	223	8	—	—	—	—	33
<i>krakeend</i>	210	21	21	7	6	15	9
<i>smient</i>	104	4.904	13.360	10.524	11.461	17.218	4.411
<i>pijlstaart</i>	2.285	11.287	6.415	2.342	1.327	1.597	3.905
<i>slobeend</i>	1.011	2.659	1.727	265	40	93	149

Het aantal getelde *wilde eenden* bleek in september het grootste te zijn. Van oktober - januari bleef het aantal vrij constant. In januari volgde weer een kleine toename van het aantal, mede veroorzaakt door het invallen van de vorst in noordelijker streken. Na januari daalde het aantal snel omdat de eenden kennelijk naar hun broedgebieden gingen vertrekken. Dat wij nog over onvoldoende telgegevens beschikken wordt duidelijk wanneer we zien welk een invloed de aantallen in sommige telgebieden op het totaalcijfer kunnen hebben. Zo werd bijv. het aantal van 46852 *wilde eenden* in september mede veroorzaakt door het onverwacht aan-

wezig zijn van 17200 *wilde eenden* in het Zuidelijk Veluwemeer, terwijl het gemiddelde aantal eenden in dit telgebied, over de laatste vijf telseizoenen berekend, slechts 2250 stuks bedraagt. Het is goed mogelijk, dat een aantal eenden van deze grote concentratie uit gebieden kwam die niet werden geteld. Daar zou men dan een afname hebben moeten constateren. Dat de grote concentratie zou zijn veroorzaakt doordat reeds vroeg grote aantallen eenden uit noordelijker gelegen landen aanwezig waren wordt tegengesproken door het feit dat in vrijwel alle telgebieden het aantal getelde eenden van 15 september weinig verschilde met het aantal geteld op 1 september. Wellicht spelen ook andere factoren een rol zoals voedselaanbod, weinig verontrusting en weersgesteldheid.

Bij de *smient* zien we dezelfde situatie optreden. Op enkele data werden in verschillende gebieden 10.000 *smienten* waargenomen terwijl daar op andere teldagen nauwelijks of geen *smienten* aanwezig waren. Wanneer het aantal getelde gebieden groot genoeg is, dan kan men veel beter beoordelen of deze grote aantallen worden veroorzaakt door een plotseling optredende trek van de eenden of door andere factoren, zoals bijv. het dichtvriezen van meren, plassen, kanalen enz.

Wat de andere zwemeendensoorten betreft is het verloop in de aantallen zodanig als we mogen verwachten in verband met de trektijden van de eenden. Het valt op dat het overgrote deel der *pijlstaarten* in november vertrekt naar hun overwinteringsgebieden. Begin december was er een koude-inval en deze koude hield vrijwel de gehele maand december aan. Op 17 november werden in 24 van de 58 telgebieden *pijlstaarten* gezien en 15 december nog slechts in 4 gebieden. De ijsvorming was toen in vele gevallen al te groot om in het gebied nog *pijlstaarten* te mogen verwachten.

b. De duikeenden

Tabel II. Overzicht van de telresultaten in 58 Nederlandse gebieden op de internationale teldata.

soort/datum	1963				1964		
	15-9	13-10	17-11	15-12	12-1	16-2	15-3
<i>toppereend</i>	—	20	202	80	202	1.418	60
<i>kuifeend</i>	871	1.321	2.423	16.256	3.478	5.662	3.076
<i>tafeleend</i>	623	3.529	3.438	7.379	2.820	3.240	2.358
<i>brilduiker</i>	—	23	363	184	194	6.575	782

De *toppereend* komt voornamelijk op zout of brak water voor. Wanneer we de lijst van telgebieden bezien dan is het niet verwonderlijk dat slechts een klein aantal *toppereenden* werd geteld, want slechts enkele gebieden die aan zout of brak water liggen wordt geteld. Eind maart 1964 bevond zich een aantal *toppereenden* van ongeveer 11.000 stuks op het IJsselmeer. Hoewel *toppereenden* in de trektijden wel vaker in het binnenland worden gezien was dit voor een gebied met zoet water toch een respectabel aantal.

Het grootste aantal *kuifeenden* en *tafeleenden* werd half december waargenomen. Volgens de bewerker van de Engelse waterwildtellingen G. L. Atkinson-Willes, worden in Engeland de meeste *kuifeenden* in januari en februari gezien. In de tweede helft van maart vertrekken zij daar massaal.

Dit stemt geheel overeen met de Nederlands waarnemingen, want wij zien in januari veel minder *kuifeenden* dan in december. Eind maart werden er op de nationale teldag maar liefst 19205 *kuifeenden* waargenomen, en dit is uit de Engelse gegevens goed te verklaren.

Van de 6575 *brilduikers* die half februari werden waargenomen, waren er 6.000 afkomstig uit één telgebied. Ook hier zien we weer dat een concentratie de overige waarnemingen sterk kan beïnvloeden.

De *krooneend* werd slechts af en toe waargenomen. De waarneming van 25 stuks bij elkaar in het Veluwemeer op 3 november 1963 verdient daarom wel een extra vermelding.

Op twee teldagen werden *witoogeenden* gezien. In beide gevallen 4 stuks, n.l. 17-11-'63 op de Rotte Meren, en op 16-2-'64 in het telgebied Ouwkerk (Schouwen).

c. De zwanen

Tabel III. Overzicht van de telresultaten in 58 Nederlandse gebieden op de internationale teldata.

soort/datum	1963				1964		
	15-9	13-10	17-11	15-12	12-1	16-2	15-3
<i>wilde zwaan</i>	233	622	681	34	309	300	665
<i>knobbelzwaan</i>	—	—	19	630	56	25	11
<i>kleine zwaan</i>	—	25	1.500	461	72	434	1.361

Zowel de *knobbelzwanen* als de *kleine zwanen* schijnen een belangrijke „verzamelplaats” te hebben langs de Friese IJsselmeerkust. In oktober verplaatsen de meeste *knobbelzwanen* zich in zuidelijke richting naar beide Veluwemeren, blijven daar enige tijd en verspreiden zich dan over het gehele land. De *knobbelzwanen* die in de maanden september en oktober in andere telgebieden worden waargenomen schijnen uit de naaste omgeving van de telgebieden te komen.

De *kleine zwaan* verplaatst zich eind oktober en in november in zuidelijke richting en wordt deze maanden voornamelijk in het IJsselmeergebied en het Zwarte Meer waargenomen. Daarna verspreiden ook deze zwanen zich over meerdere telgebieden.

Regelmatig werden in het afgelopen seizoen *wilde zwanen* waargenomen. De aantallen zijn echter kleiner dan wij hadden verwacht. Mogelijk levert het onderscheid tussen *kleine* en *wilde zwaan* voor sommige tellers moeilijkheden op, zodat *wilde zwanen* als *kleine zwanen* worden geteld. Door

enige zeer onwaarschijnlijke waarnemingen wordt dit vermoeden wel bevestigd.

d. Overige soorten

Tabel IV. Overzicht van de telresultaten in 58 Nederlandse gebieden op de internationale teldata.

soort/datum	1963				1964		
	15-9	13-10	17-11	15-12	12-1	16-2	15-3
<i>Gr. Zaagbek</i>	2	8	12	165	214	272	1.372
<i>Meerkoet</i>	—	33	156	847	2.286	1.272	1.103
<i>Nonnetje</i>	767	1.711	3.657	1.061	1.745	2.533	1.536
<i>Bergeend</i>	11.297	12.619	8.928	4.686	3.198	4.309	4.847

De *grote zaagbek* werd gedurende het gehele telseizoen waargenomen. De twee exemplaren die 15 september werden geteld zullen waarschijnlijk overzomerende vogels zijn geweest. Begin september werden ook twee *grote zaagbekken* in dezelfde telgebieden waargenomen.

Opvallend is de grote stijging van het aantal omstreeks half maart.

Niet in de tabel opgenomen zijn de *middelste zaagbekken* die werden waargenomen.

Op 1 maart zag een teller 100 stuks bijeen, maar bij de andere waarnemingen werden altijd kleine aantallen gezien. Ook in verband met het feit dat wij niet veel gegevens ontvangen van telgebieden langs de kust lijkt het, alsof deze vogel minder voorkomt dan men zou verwachten. Het aantal *nonnetjes* dat is waargenomen zal zeker verdubbelen wanneer wij alle telgegevens van het seizoen 1963/64 zullen hebben.

Op de grote rivieren komen 's winters veel *nonnetjes* voor. De rivieren zijn voor een groot gedeelte geteld, maar deze gegevens zijn nog niet in ons bezit en daarom nog niet in dit verslag opgenomen.

Ook de aantallen *bergeenden* zullen nog wel grote veranderingen ondergaan want wij verwachten nog gegevens van belangrijke telgebieden langs de Waddenzeekust en uit Zeeland.

Mede onder invloed van de koude in december neemt het aantal *bergeenden* en *meerkoeten* duidelijk af omdat deze vogels wegtrekken. Wat betreft de *zeeëenden* en *eidereenden*: deze zijn in zeer kleine aantallen waargenomen. Ook hier wordt dit veroorzaakt door een gebrek aan telgebieden waar deze soorten voorkomen.

In het IJsselmeergebied werden 3 maal *ijseenden* waargenomen. Bovendien ontvingen wij nog twee waarnemingen uit de Braakman (Zld).

e. Ganzen

Zoals reeds eerder uiteengezet, zullen de aantallen ganzen die in specifieke waterwildtelgebieden voorkomen niet zo groot zijn. Toch werden soms nog respectabele aantallen geteld.

Bijv.

grauwe gans: Omstreeks 13 oktober 4600 stuks

kolgans: omstreeks 12 januari 4400 stuks

brandgans: omstreeks 15 maart 5000 stuks

Als bijzondere waarnemingen zijn nog te vermelden:

canadagans: 16-2 en 15-3, 7 stuks in het Noordelijk Veluwemeer

roodhalsgans 1-3-'64, 1 exemplaar, Braakman.

dwerggans: 29-12-'63, 7 stuks, Scheelhoek (Stellendam).

De uitwerking van de gegevens

Uiteraard geven bovenstaande cijfers slechts de resultaten weer van een momentopname. De tellers zullen wel ervaren hebben hoe sterk de aantallen vogels van dag op dag kunnen wisselen. Het komt vooral in de trek-tijd voor dat de aantallen in een gebied, in één dag tweemaal zo groot worden. Bij de tellingen wordt dan ook niet gestreefd naar absolute cijfers, maar naar reeksen relatieve getallen. Wat gaat er nu gebeuren met de hier besproken cijfers? Zodra wij alle tellingen in ons bezit hebben, worden de genoemde aantallen bewerkt en worden voor elk gebied indexcijfers vastgesteld.

Doordat de meeste gebieden reeds jaren achtereen worden geteld kan aan de hand van deze indexcijfers worden beoordeeld of de bepaalde soorten in een gebied in grotere aantallen voorkomen, of dat er een vermindering optreedt.

Met de bewerking van de gegevens uit voorgaande seizoenen zijn wij zover gevorderd, dat over de jaren 1948-'56 een indruk kan worden verkregen hoe het verloop van onze waterwildstand moet zijn geweest. In de loop van het telseizoen hopen wij hier een en ander over te publiceren.

In het boek „Wildfowl in Great Britain”, geschreven door G. L. Atkinson Willis worden de Engelse gebieden die aantrekkelijk zijn voor waterwild besproken. Een groot gedeelte van de gegevens van de Britse waterwild-tellingen is hierin verwerkt. De Nederlandse gegevens kunnen hiermee worden vergeleken. Het komt namelijk voor dat het aantal van een bepaald soort in Nederland schijnt toe te nemen, maar in Engeland blijkt diezelfde soort in hetzelfde jaar een vermindering te ondergaan. Door de internationale samenwerking zullen de gegevens van alle landen eens kunnen worden samengevoegd tot één geheel zodat wij dan in staat zijn een indruk te krijgen van de populatieschommelingen van de gehele Europese waterwildbevolking.

De medewerkers

Door de medewerking van vele vogelliefhebbers die hun gegevens aan ons toe stuurden kon dit verslag tot stand komen. Naar het zich laat aanzien zullen in het seizoen 1964/65 nog meer medewerkers de winterse koude gaan trotseren om zo hun bijdrage te leveren aan de instandhouding van ons waterwild. Wij stellen het zeer op prijs dat er zovelen hun schaarse vrije tijd beschikbaar willen stellen om mee te helpen bij het waterwild-onderzoek.

Tot 15 oktober mochten wij van de navolgende medewerkers gegevens ontvangen:

v. d. Assen, Bakker, v. Balen, v. d. Beek, v. d. Berg, Blokland, de Boer, Boot, v. Bree, Deerns, v. Deursen, Draayer, v. Drunen, Duyfs, v. Dijk, Franklin (Belg.), Geene, v. d. Geld, Hanenkamp, mej. H. den Held, J. den Held, Hochstenbach, v. Hoorn, Jalink, Janse, Kleyn, Koning, Koolhaas, Koridon, Kortselius, Kouwen, Lantinga, Lebret Lindhout Moete (Belg.), v. Nes, Niesen, N.J.N. afd. Assen, afd. Dordrecht en afd. Sneek, Ouwencel, Poorter, Prins, Resoort, Rooy, Roselaar, Schreiner, Schot, Sciarone, Sevinga, Smallenbroek, Suetens (Belg.), Swennen, Timmerman, Tullemans, Vader, Verjaal, Viergever, de Vlieger, v. d. Vloet (Belg.), Vogelwacht „Delft”, Vogelwerkgroep „Eemmond”, Vogelwerkgroepen der K.N.N.V.-afd. Delft, Dordrecht en Vlaardingen, Waanders, Wellinga, v. d. Wiel, Wildeboer, Wijma, Zwart. De 8 personeelsleden van het Itbon die aan de waterwildtellingen deelnamen worden hier niet met name genoemd.

- *Het adres van het ITBON luidt: Kemperbergerweg 11, Arnhem*